

УДК: 159.9.019.43:355.2

Світлана Анатоліївна Федоренко,
кандидат історичних наук, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії,
Анна Сергіївна Коваленко,
студентка 5 курсу напряму підготовки «Психологія»,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПРИЗОВНИКІВ ДО ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

У статті з'ясовано поняття «психологічна готовність до діяльності» та «соціально-психологічна готовність призовника»; проаналізовано рівень дослідження проблеми у сучасній науці; розглянуто особливості соціально-психологічної готовності призовників до строкової військової служби і військової служби за контрактом; представлено результати емпіричного дослідження щодо вивчення готовності призовників до військової служби за контрактом у Збройних Силах України.

Ключові слова: психологічна готовність до діяльності, соціально-психологічна готовність призовника, військова служба за контрактом, строкова військова служба, професійно-психологічний відбір.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в Україні, спричинена збройним конфліктом на частині території Донецької і Луганської областей, зумовила підвищений інтерес до проблеми соціально-психологічної готовності призовників до проходження військової служби як одного з найважливіших факторів успішної військової діяльності. Військова служба, на відміну від інших видів соціальної діяльності, характеризується високою динамічністю: швидким темпом, великими фізичними і психічними навантаженнями, швидкими переходами з одного виду діяльності на інший, а також чіткою організацією, суворою дисципліною (на основі вимог військових статутів, наказів тощо). Серед основних питань набуває пріоритету проблема адаптації серед призовників. Саме ці умови підвищують вимоги до перевірки військовими психологами соціально-психологічної готовності юнаків до проходження військової строкової служби, адже українська армія потребує фізично та психологічно готових до служби юнаків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження соціально-психологічної готовності призовників до військової служби у сучасній вітчизняній науці є достатньо новою. Ключове її поняття – *психологічна готовність до діяльності* – введено в науковий обіг у 1976 році білоруськими дослідниками М. І. Дьяченком і Л. О. Кандибовичем. Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають у себе інтелектуальні, емоційні та вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

Вагомий внесок у вивченні готовності особистості до діяльності здійснили представники філософської науки. Їх точка зору полягає в тому, що *готовність*

становить «утворення» певної взаємозалежної цілісності в структурі особистості, а саме його ціленаправлений соціальний розвиток та професійне самовдосконалення. Ця соціальна характеристика виступає достовірним індикатором соціально-психологічних процесів, які виникають у життєдіяльності людини [3]. Формування готовності як результат психолого-педагогічного впливу вивчала М. В. Солодкова, яка вважає, що психологічна готовність – це стан, що базується на передбаченні майбутньої дії з метою досягнення будь-яких результатів та необхідність мобілізації психіки на подолання труднощів, що виникають [5].

Розглядаючи проблему соціально-психологічної готовності особистості до військової служби, передусім необхідно згадати про наукові дослідження західних зарубіжних вчених (наприклад, американських військових психологів У. Бойля, Ч. Брея Ч. Валентайна, Р. Гане, У. Карра, М. Кроуфорда, Д. Уолфа), які це питання щонайменш останні кілька десятиліть розглядають виключно в контексті професійної діяльності за контрактом [2]. Головною мотивацією бажання та готовності займатися військовою діяльністю виступає перспектива матеріальної винагороди з можливим її зростанням, а також отримання певних соціальних пільг [6]. Подібні акценти спостерігаються в дослідженнях і російських науковців. Так, розробкою проблеми соціальної готовності займалися такі російські вчені, як В. І. Веремчук, С. В. Лобанов, І. І. Санжаревський, В. В. Шалупенко, пояснюючи готовність юнаків до військової служби в рамках соціологічних теорій [4]. Ю. В. Сисоєв у своїх дослідженнях щодо психологічної, фізичної та функціональної підготовленості сучасної молоді допризовного і призовного віку до служби в збройних силах виділяє складові компоненти готовності до служби (особисті-

сні, мотиваційні й операційні); з урахуванням специфіки військової служби наголошує на особливих вимогах, необхідних для підготовки молоді. В Україні військові психологи розуміють психологічну готовність призовників до служби в умовах ризику як бажання випробувати свої можливості та знання, набуті раніше, до моменту призову [7].

Мета статті полягає у теоретичному та емпіричному дослідженні соціально-психологічної готовності призовників до військової служби.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усвідомити проблему соціально-психологічної готовності призовників до проходження військової служби у Збройних Силах України (далі ЗСУ) допоможе розуміння сутності їх вікових особливостей (дві вікові категорії: особи до 20-ти років – зріла юність та до 25 років – період ранньої дорослості).

І. В. Дубровіна зазначає, що основним особистісним новоутворенням юнацького віку є психологічна готовність до самовизначення та процесу формування цього новоутворення. Юнаком оволодівають полярні почуття та суперечливі бажання, його поведінка стає непослідовною та часто алогічною. Зростає увага юнаків до своєї особистості, потреба у пізнанні самого себе, оцінюванні свого внутрішнього світу, думок, поведінки. У юнаків інтенсивно починають розвиватися самосвідомість, самоаналіз, самооцінка.

У цей період юнаки вже здатні давати правильну оцінку своїй готовності до служби в армії, зіставляючи власні вміння, знання та здібності з вимогами військової діяльності. На цей процес суттєво впливає рівень самоповаги. Упевнені в своїх моральних та фізичних силах юнаки не бояться військової служби. У тих, хто відчуває постійне невдоволення собою, життям, має сумніви щодо своїх можливостей, може виникати страх і тривожність перед службою в армії. Ці юнаки і в умовах військової служби хворобливо реагують на критику, жарти, ізолюються від колективу та залишаються поза ним, не мають друзів. Але існують й такі, які, навпаки, виявляють безпідставну самовпевненість щодо своєї готовності до військової служби; їх негативно сприймають у військовому колективі. У цей період важливо сформувавши об'єктивну самооцінку, особисту готовність до розв'язання життєвих проблем та правильне ставлення до військової служби, приділяти значну увагу самовдосконаленню. Готовність до служби в армії полягає у здатності успішно виконувати всі її вимоги на початковому етапі. Чим вища готовність юнака, тим менше часу буде витрачатися на його адаптацію до умов військової діяльності, і, тим самим, менших зусиль (власних, а також його командирів) вимагатиме цей процес.

У період ранньої дорослості людина виступає статеву зрілою, має розвинуті розумові здібності та інтереси; у неї сформовані система цінностей (світогляд, життєва позиція), цілісний Я-образ, готовність до самовдосконалення та професійні наміри. Поряд з

цим, активно збагачується її психологічний і соціальний досвід, вона включається в усі види соціальної активності, оволодіває багатьма соціальними ролями; набуває важливого значення досягнення професійного успіху, кар'єрне зростання.

Важливим компонентом соціально-психологічної готовності призовників до військової служби відіграє фактор засобу комплектування армії, наявний в країні (за призовом, за контрактом (або добровільний) та змішаний принцип). Світова практика засвідчує, що за умови принципу прийняття на військову контрактну службу у юнаків виникає значно вищий рівень соціально-психологічної готовності, ніж у призовників, які зараховуються на строкову військову службу. Психологічна мотивація військовослужбовця, який добровільно вступив на військову службу, принципово відрізняється від мотивації призовника, який ставиться до військової служби як до нудного, тимчасового обов'язку, адже в останньому випадку він абсолютно не зацікавлений в якості виконання своїх обов'язків, у бережливому ставленні до техніки тощо.

В Україні організацією та керівництвом професійно-психологічного відбору до ЗСУ займається Головне управління по роботі з особовим складом. Підбір методів та форм психологічних досліджень, психодіагностичного інструментарію та його програмного забезпечення здійснюється з дотриманням законодавчих норм [1]. Психологічні особливості призовника досліджуються за допомогою багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність 200», призначеного для вивчення рівня соціального розвитку та тих психологічних якостей, які становлять основу адаптивних процесів особистості. Крім того, здійснюються індивідуальні бесіди з призовниками. Усі зазначені методи досліджень дозволяють визначити рівень адаптації юнаків до військової діяльності: особистості з високим рівнем адаптації здатні швидко пристосовуватися до будь-яких нових умов діяльності, адекватно оцінювати своє місце у військовому осередку. Паралельно з цим пропонуються опитувальники, спрямовані на визначення рівня бажання юнаків призовного віку служити в ЗСУ на контрактній основі та їх соціально-психологічної готовності до цього виду діяльності.

З метою перевірки готовності юнаків призовного віку на проходження військової служби в ЗСУ за контрактом було проведено пілотажне дослідження за допомогою анкетування. У ньому взяли участь 16 осіб, з яких 15 осіб – хлопці до 20-ти років та 1 – до 25-ти років; більшість з них – це жителі сільської місцевості (лише двоє – з обласних міст); по одному з них мають повну вищу освіту та середню спеціальну, неповну середню – 6, повну середню – 8.

Відповідаючи на питання про ставлення до військової служби у ЗСУ, жодного не виявилось, хто б виказав позитивне (0%), 1 особа (вікова категорія до 25-ти років) – негативне, решті – 15 призовникам

(93,7%) – важко було відповісти на це запитання. Таке негативне ставлення або невизначеність у сучасних призовників пояснюється існуванням цілого ряду негативних стереотипів щодо умов проходження військової служби в сучасній українській армії. Водночас, на питання: «Чи бажаєте ви проходити військову службу», позитивну відповідь дали 7 осіб (44%), п'ятеро (31%) – негативну, решта – не визначилися. Ці відповіді демонструють у юнаків допризовного та призовного віку відсутність сформованих уявлень про розуміння соціальної значимості та необхідності військової служби.

Щодо існуючої можливості сьогодні проходження військової служби на контрактній основі, у юнаків прослідковується слабкий рівень поінформованості: з усієї кількості більшість – 10 осіб (62,5%) – частково інформовані. Відповідно простежується і невисокий рівень готовності служби за контрактом: п'ятеро (31%) – повністю готові, троє (18,7%) – вагаються, чотири (25%) – не готові, решті – 4 (25%) – важко відповісти. З усіх опитаних щодо привабливих сторін у військовій службі за контрактом жодного не спокусило положення щодо пристойного грошового забезпечення; перспектива забезпечення військовослужбовців житлом та гарантія соціального захисту військовослужбовців та їх сімей обрали по 25% відповідно; нарешті, половину призовників (50%) приваблює громадянська свідомість щодо захисту своєї Батьківщини. Таке співвідношення свідчить про недостатній рівень сформованості когнітивного та емоційно-мотиваційного компонента патріотизму, перший з яких визначається розумінням атрибутів власної держави, своїх прав і обов'язків, переконанням у розвитку України як демократичної держави та розумінням важливості саморозвитку для всілякого сприяння зміцненню державності й суспільного добробуту. Другий – це багатство почуттів, переживань, потреб, мотивів патріотичного спрямування; він формується в процесі навчальної, краєзнавчо-пошукової, предметно-перетворювальної діяльності, спрямованої на збереження історичної пам'яті рідного

краю, пам'яток культури, ушанування визначних осіб конкретного регіону.

Більшість з опитуваних 12 осіб (75%) бачать себе у військах спеціального призначення, що демонструється наявністю в них сформованих стереотипів про цей рід військ, в основному, завдяки засобам масової інформації, перегляду художніх фільмів, розповідям одноліток тощо: в уяві спецпризначенці постають як елітні війська, що мають цілу низку привабливих характеристик (в основному це зовнішні, як то: сила, красива форма тощо); водночас повністю ігноруються ті труднощі та проблеми, з якими стикаються ці військовослужбовці в своїй діяльності кожного дня.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отримані результати продемонстрували відсутність у молодих людей однозначного (позитивного або негативного) ставлення до контрактної служби та слабку поінформованість респондентів про неї, що створює одну з причин невисокої соціально-психологічної готовності сучасних призовників до проходження служби. Утім бажання проходити військову службу (у близько половини) призовників та наявність такої мотивації до контрактної служби як захист своєї Батьківщини (у половини призовників) демонструє значний вплив громадянської свідомості на формування особистих цінностей та патріотичних орієнтирів щодо специфіки військової служби. Під час індивідуальних бесід з юнаками була помічена тенденція впливу на їх точку зору засобів масової інформації, рівня виховання, загальноприйнятої суспільної думки щодо можливої перспективи кар'єрного зростання і стабільного матеріального забезпечення у цій сфері діяльності.

Проблема соціально-психологічної готовності призовників до військової служби вимагає подальшого глибокого та детального дослідження вітчизняними ученими, важливу складову якого становить ретельне вивчення вікових особливостей та ціннісних установок цієї категорії сучасної молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністра оборони України від 10 квітня 2009 року № 170, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 19 травня 2009 року за № 438/16454 (Інструкція про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України).
2. Лебедев А. В. Военная готовность государства: философско-социологический анализ : дис. ... канд. философ. наук / А. В. Лебедев. – М., 1991 – 149 с.
3. Литвиненко Е. Теоретико-методологічні основи психологічної підготовки воїнів / Е. Литвиненко // Прикордонник України. – 2001. – № 3. – С. 38-45.

4. Лутовшов В. И. Соотношение подготовки и готовности молодежи к защите Отечества (философско-социологический анализ) : автореф. дис. канд. филос. наук / В. И. Лутовшов. – М., 1990. – 49 с.

5. Савчин М. В. Вікова психологія / М. В. Савчин, Н. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2005. – 360 с.

6. Санжаревский И. И. Профессиональная готовность военного летчика и ее формирование в авиационном училище в современных условиях (социологический анализ) : дис. ... канд. социол. наук / И. И. Санжаревский. – М., 1995. – 184 с.

7. Томчук М. І. Соціально-психологічні проблеми готовності учнів до служби в Збройних Силах України : дис... д-ра психол. наук : 19.00.07 / М. І. Томчук. – К., 1996. – 420 с.

REFERENCES

1. Instruktsiia pro orhanizatsiiu vykonannia Polozhennia pro prokhodzhenia hromadianamy Ukrainy viiskovoi sluzhby u Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Manual on the organization of implementing Regulations on military service in the Armed Forces of Ukraine]. (2009). *Zatverdzhenoji nakazom Ministra oborony Ukrainy vid 10 kvitnja 2009 roku №170, zarejestrovanoji v Ministerstvi justycji Ukrainy 19 travnja 2009 roku za №438/16454*. [in Ukrainian].
2. Lebedev, A. V. (1991). *Voennaya gotovnost gosudarstva: filosofsko-sotsiologicheskij analiz* [The military readiness of the state: philosophical-sociological analysis]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
3. Lytvynenko, E. (2001). *Teoretyko-metodologichni osnovy psykholohichnoi pidhotovky voyniv* [Theoretical and methodological foundations of psychological training of soldiers]. *Prykordonnyk Ukrainy – Ukrainian border guard*, 3, (pp 38–45). [in Ukrainian].
4. Lutovshov, V. I. (1990). *Sootnoshenie podgotovki i gotovnosti molodezhi k zashchite Otechestva* (filosofsko-sociologicheskij analiz) [The ratio of training and readiness of the youth for defending the Fatherland (philosophical and sociological analysis)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
5. Savchyn, M. V. (2005) *Vikova psykholohiia* [Age psychology]. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
6. Sanzharevskiy, I. I. (1995) *Profesionalnaya gotovnost voennogo letchika i ee formirovanie v aviatsionnom uchilishhe v sovremennykh usloviyakh* (sotsiologicheskij analiz) [Professional preparedness of a military pilot and its development in aviation school in modern conditions (sociological analysis)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
7. Tomchuk, M. I. (1996). *Sotsialno-psykholohichni problemy hotovnosti uchniv do sluzhby v Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Psychosocial problems of students' preparedness for doing military service in the Armed Forces of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Светлана Анатольевна Федоренко,

кандидат исторических наук, доцент кафедры психологии, педагогики и философии,

Анна Сергеевна Коваленко,

студентка 5 курса направления подготовки «Психология»,

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского,

ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, Украина

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ПРИЗЫВНИКОВ К ВОЕННОЙ СЛУЖБЕ

В связи с возникновением военного конфликта на Востоке Украины одной из самых важных проблем современного украинского общества является обороноспособность страны. Поэтому вопрос создания дееспособной армии сегодня занимает одно из приоритетных мест в политике государства. Важным компонентом этого процесса является решение вопроса о повышении уровня профессиональной и социально-психологической готовности призывников к прохождению военной службы, которая в нынешних реалиях может быть срочной или на контрактной основе. Выполненный анализ зарубежных исследований свидетельствует о превалировании утверждения, согласно которому у юношей, принятых на военную контрактную службу, уровень социально-психологической готовности более высокий, нежели у призывников, которые зачисляются на срочную военную службу. Психологическая мотивация военнослужащего, который добровольно пошел на военную службу, принципиально отличается от мотивации призывника, который принудительно исполняет воинский долг. Важной составляющей успешного формирования социально-психологической готовности современной молодежи к службе в вооруженных силах является скрупулёзное изучение возрастных особенностей этой категории. В этом возрасте психологическая готовность определяется не столько завершением формирования психологических структур и качеств, определенной зрелостью личности, обеспечивающих возможность непрерывного ее роста, а прежде всего осознанием своего места в будущем и своей жизненной перспективы – центральным фактором психического и личностного развития молодых людей этой возрастной группы. С целью изучения готовности молодых людей в возрасте от 16 до 25 лет нахождение военной службы в Вооруженных Силах Украины на контрактной основе было проведено эмпирическое исследование. Психологические особенности призывников исследовались с помощью многоуровневого личностного опросника «Адаптивность 200», предназначенного для изучения уровня социального развития и тех психологических качеств, которые составляют основу адаптивных процессов личности. Кроме того, осуществлялись индивидуальные беседы с призывниками. Параллельно с этим предлагаются опросники, направленные на определение уровня желания юношей призывного возраста служить в ВСУ на контрактной основе и их социально-психологической готовности к этому виду деятельности. Полученные результаты продемонстрировали отношение молодых людей к этому вопросу: не выявлено однозначного (положительного или отрицательного) отношения к контрактной службе; прослеживается значительное влияние общественного мнения на формирование своего собственного о военной службе, как по контракту, так и срочной; отмечена слабая осведомленность респондентов о специфике контрактной службы. Во время индивидуальных бесед с юношами была замечена тенденция влияния на их точку зрения средств массовой информации, уровня воспитания, осознания возможной будущей перспективы карьерного роста и ста-

бильного материального обеспечения. Большинство респондентов не обладают информацией об особенностях военной деятельности, в том числе о специфических чертах службы в армии на контрактной основе.

Ключевые слова: психологическая готовность к деятельности, социально-психологическая готовность призывника, военная служба по контракту, срочная военная служба, профессионально-психологический отбор.

Svitlana Fedorenko,

*PhD (Candidate of Historical Sciences), associate professor,
Department of Psychology, Pedagogy and Philosophy,*

Anna Kovalenko,

*5th year student, Faculty of Psychology,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University,
20, Pershotravneva Str., Kremenchuk, Ukraine*

FEATURES OF PSYCHOSOCIAL READINESS OF RECRUITS FOR MILITARY SERVICE

Due to the military conflict in the East of Ukraine one of the most important issues of the modern Ukrainian society is the country's defense capacity. Therefore, the issue of creating a capable army is one of the priorities in state policy today. An important component of this process is the increasing of the level of recruits' professional and psychosocial readiness for military service, which can be forced or volunteer. The review of foreign researches has helped to reveal that the level of psychosocial readiness among the young men accepted for volunteer (contract) military service is much higher than that of those enrolled for forced military service. Psychological motivation of the men who volunteered for military service differs fundamentally from the motivation of recruits who execute military duty forcibly. An important component of the successful and psychosocial readiness of today's youth for serving in the armed forces is a rigorous study of age-related characteristics of this category. In order to study the readiness of young people aged 16 to 25 for military service in the Armed Forces of Ukraine on a volunteer basis an empirical study has been carried out. The following methods have been used in the research: the questionnaire "Adaptivity 200" providing the study of the level of social development and psychological qualities which are basic for adaptive personal processes; individual interviews and special questionnaires, aiming at determining the desire of young men to do military service. The research results have not revealed clear attitude (neither positive nor negative) towards the volunteer military service of the surveyed. It has been determined that the young people are easily influenced by other people's opinion and especially mass media and propaganda. Besides they are now fully aware in the specificity of the volunteer military service and are not psychologically ready for military service.

Keywords: psychological readiness for activity, social and psychological readiness of a recruit for volunteer military service, forced military service, professional psychological selection.

Подано до редакції 01.03.2016
